

Exam. Code : 214904
Subject Code : 5250

M.A. Music (Vocal) Semester—IV
ESSAYS ON INDIAN MUSIC AND RESEARCH
IN MUSIC
Paper—XIV

Time Allowed—3 Hours] [Maximum Marks—100

Note :— Attempt **FIVE** questions in all, including question No. 1 is compulsory. All questions carries equal marks.

1. I. What is research ?
  - (a) Reading of the Subject
  - (b) Understanding of the Subject
  - (c) Collecting data from various sources related to the subject
  - (d) Doing Ph.D. 1
- II. What is data collection ?
  - (a) Collecting Books
  - (b) Collecting Research Papers
  - (c) Collecting Information
  - (d) Collecting various instruments 1
- III. What is Hypothesis ?
  - (a) Proposed explanation of the Subject
  - (b) Explanation given by the scholars
  - (c) Information given in the scriptures
  - (d) Result of the research 1

- IV. What is research area ?
- (a) Residing area of the researcher
  - (b) Working place of the research
  - (c) Study related to the Research Topic
  - (d) Study of Music 1
- V. What is Sur ?
- (a) Sound
  - (b) Melodious Sound
  - (c) Sweet Sound
  - (d) Identical melodious, sustainable sound 1
- VI. What is Priority Area of Research ?
- (a) Study of the subject
  - (b) Study of the scripture related to subject
  - (c) Writing research article
  - (d) Specific information related to the research topic 1
- VII. What is Pre-requirement of selection of topic ?
- (a) Purchase of the Books
  - (b) Overall knowledge of the subject
  - (c) Collecting the Instruments
  - (d) Membership of the library 1
- VIII. What is role of concept of i ?
- (a) An abstract of the proposed topic
  - (b) Detailed article about the topic
  - (c) An abstract idea representing the fundamental practices
  - (d) Synopsis 1

- IX. What is research proposal ?
- Proposed Guide
  - Proposed Topic
  - Proposed Chaptalization
  - Pre-submission 1
- X. What is Pre-Research ?
- Books published
  - Published Information
  - Released Recordings
  - Recording of stage performances 1
- XI. What is Manuscript ?
- Manually Scripted Document
  - Monthly Magazine
  - Research Periodicals
  - Research Published by the Guide 1
- XII. What is Indian Music ?
- Music of India
  - Music based on Indian tradition of music
  - Songs of India
  - Recordings based on Indian Languages 1
- XIII. What is Classical Music ?
- Documented Music Tradition
  - Singing of Ragas
  - Playing of Talas
  - Part of Kathak Dance 1

XIV. What is Folk Music ?

- (a) Music used by Folk singers
- (b) Music of the Masses
- (c) Rhythmic steps of Dance
- (d) Singing in the accompaniment of Flute 1

XV. What is Film Music ?

- (a) Folk Songs of a Film
- (b) Music used for background music in films
- (c) Music Instruments used for Music
- (d) Music compositions used in various films 1

XVI. What is Gayan ?

- (a) Singing
- (b) Singing with Dancing
- (c) Dancing with a Singer
- (d) Singing for a Music Show 1

XVII. What is Shalley ?

- (a) Typical Performance
- (b) Format of a performance
- (c) Style
- (d) Modern Style 1

XVIII. What is Sufi Sangeet ?

- (a) Music being presented at a Dargah
- (b) Songs of a Saint
- (c) Music tradition followed by Sufi Saints
- (d) Songs of Harman Sufi 1

XIX. What is Swar Sadhna ?

- (a) Voice Culture
- (b) Singing in three Octaves
- (c) Morning Ryaz
- (d) Technique to get accurate Swar 1

XX. What is yoga ?

- (a) Body movements
- (b) Exercises
- (c) Physical and Meditative Spiritual practice
- (d) Acrobatics 1

2. Define research and discuss the scope of research in music. 20
3. How to select a topic of research with reference to Hindustani Classical Vocal music? 20
4. Discuss various steps to prepare Synopsis. 20
5. Evaluate the role of Classical Music in Films. 20
6. What is difference between Swar Sadhna and Voice Culture ? 20
7. How is Yoga related to Vocal Music ? 20
8. What do you know about various singing forms of Sufi Music ? 20

(Punjabi Version)

ਨੋਟ : ਕੁਲ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰਬਰ 1 ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।
ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅੰਕ ਬਰਾਬਰ ਹਨ।

1. I. ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਕੀ ਹੈ?
  - (ੳ) ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਪੜਨਾ
  - (ਅ) ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਮਝਨਾ
  - (ੲ) ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਡਾਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ
  - (ਸ) ਪੀਐਚਡੀ ਕਰਨਾ 1
- II. ਡੇਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
  - (ੳ) ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ
  - (ਅ) ਰਿਸਰਚ ਪੇਪਰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ
  - (ੲ) ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ
  - (ਸ) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਕਰਨ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ 1
- III. ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਕੀ ਹੈ?
  - (ੳ) ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਤਾਵਿਤ ਵਿਆਖਿਆ
  - (ਅ) ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ
  - (ੲ) ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ
  - (ਸ) ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ 1
- IV. ਖੋਜ ਖੇਤਰ ਕੀ ਹੈ?
  - (ੳ) ਸੋਧਕਰਤਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ
  - (ਅ) ਖੋਜ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਥਲ
  - (ੲ) ਖੋਜ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਐਨ
  - (ਸ) ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ 1
- V. ਸੁਰ ਕੀ ਹੈ?
  - (ੳ) ਆਵਾਜ਼
  - (ਅ) ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼
  - (ੲ) ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼
  - (ਸ) ਸਮਾਨ, ਸੁਰੀਲੀ ਟਿਕਊ ਆਵਾਜ਼ 1

VI. ਖੋਜ ਦਾ ਤਰਜੀਹ ਖੇਤਰ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
- (ਅ) ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
- (ੲ) ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਲੇਖ ਲਿਖਨਾ
- (ਸ) ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖਾਸ ਜਾਣਕਾਰੀ

1

VII. ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਦੀ ਪੂਰਵ-ਲੋੜ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ
- (ਅ) ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਗਿਆਨ
- (ੲ) ਉਪਕਰਣ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ
- (ਸ) ਲਾਈਬਰੇਰੀ ਦੀ ਸਦੱਤਾ

1

VIII. ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸਾਰ
- (ਅ) ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਲੇਖ
- (ੲ) ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਾਰ ਵਿਚਾਰ
- (ਸ) ਸਾਰਾਂਸ਼

1

IX. ਖੋਜ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਗਾਈਡ
- (ਅ) ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਵਿਸ਼ਾ
- (ੲ) ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਚੈਪਟਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ (Chaptalization)
- (ਸ) ਪੂਰਵ-ਸਬਮਿਸ਼ਨ

1

X. ਪੂਰਵ-ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਕੀ ਹੈ ?

(ੳ) ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ

(ਅ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੂਚਨਾ

(ੲ) ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ

(ਸ) ਸਟੇਜ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ

1

XI. ਹਸਤਲੇਖ ਕੀ ਹੈ ?

(ੳ) ਮੈਨਯੂਅਲ ਰੂਪ ਤੇ ਲਿਖਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼

(ਅ) ਮਾਸਿਕ ਪਤਰਿਕਾ

(ੲ) ਖੋਜ ਪਤਰਿਕਾ

(ਸ) ਗਾਈਡ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਖੋਜ

1

XII. ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ?

(ੳ) ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ

(ਅ) ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਸੰਗੀਤ

(ੲ) ਭਾਰਤ ਦੇ ਗੀਤ

(ਸ) ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ

1

XIII. ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ?

(ੳ) ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ

(ਅ) ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਗਾਇਨ

(ੲ) ਤਾਲਾਂ ਦਾ ਬਜਾਣਾ

(ਸ) ਕਥਕ ਨ੍ਰਿਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ

1

XIV. ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ?

(ੳ) ਲੋਕ ਗਾਇਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਸੰਗੀਤ

(ਅ) ਜਨਤਾ ਦਾ ਸੰਗੀਤ

(ੲ) ਨ੍ਰਿਤ ਦੇ ਲੈਅਬੱਧ ਕਦਮ

(ਸ) ਬੰਸਰੀ ਦੇ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ

1

XV. ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਇੱਕ ਫਿਲਮ ਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ
 (ਅ) ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਛੋਕੜ ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਸੰਗੀਤ
 (ੲ) ਸੰਗੀਤ ਲਈ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤੇ ਸੰਗੀਤ ਉਪਕਰਣ
 (ਸ) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾ 1

XVI. ਗਾਇਨ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਗਾਇਨ
 (ਅ) ਨਿੱਤ ਦੇ ਨਾਲ ਗਾਇਨ
 (ੲ) ਇੱਕ ਗਾਇਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿੱਤ ਕਰਨਾ
 (ਸ) ਇੱਕ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਗਾਇਨ 1

XVII. ਸ਼ੈਲੀ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਖਾਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ
 (ਅ) ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਾ ਪ੍ਰਾਰੂਪ
 (ੲ) ਸਟਾਇਲ
 (ਸ) ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ੈਲੀ 1

XVIII. ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੰਗੀਤ
 (ਅ) ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਗੀਤ
 (ੲ) ਸੂਫੀ ਸੰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਸਰਨ ਕੀਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ
 (ਸ) ਹਰਮਨ ਸੂਫੀ ਦੇ ਗੀਤ 1

XIX. ਸਵਰ ਸਾਧਨਾ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਆਵਾਜ਼ ਸਭਿਆਚਾਰ
 (ਅ) ਤਿੰਨ ਔਕਟੇਵ (Octaves) ਵਿੱਚ ਗਾਇਨ
 (ੲ) ਸਵਰ ਦਾ ਰਿਆਜ਼
 (ਸ) ਸਹੀ ਸਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਕਨੀਕ 1

XX. ਯੋਗ ਕੀ ਹੈ ?

- (ੳ) ਸ਼ਰੀਰਕ ਹਲਚਲਾਂ
- (ਅ) ਏਕਸਰਸ਼ਾਈਜ (Exercise)
- (ੲ) ਸ਼ਰੀਰਕ ਅਤੇ ਧਿਆਨਾਤਮਕ ਰੂਹਾਨੀ ਅਭਿਆਸ
- (ਸ) ਐਕਰੋਬੈਟਿਕਸ (Acrobatics) 1
2. ਖੋਜ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 20
3. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਾਇਨ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਖੋਜ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? 20
4. ਸਾਰਾਂਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚਰਣਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 20
5. ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰੋ। 20
6. ਸਵਰ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚਕਾਰ ਕੀ ਫਰਕ ਹੈ ? 20
7. ਯੋਗਾ ਗਾਇਨ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ? 20
8. ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਾਇਨ ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ? 20

(Hindi Version)

नोट :— कुल पाँच प्रश्न कीजिये। प्रश्न संख्या 1 अनिवार्य है। सभी प्रश्नों के अंक समान हैं।

1. I. अनुसंधान क्या है ?
  - (क) विषय को पढ़ना
  - (ख) विषय को समझना
  - (ग) विषय से संबंधित विभिन्न स्रोतों से डेटा एकत्र करना
  - (घ) पी.एच.डी. करना 1
- II. डेटा संग्रह क्या है ?
  - (क) पुस्तकें एकत्रित करना
  - (ख) रिसर्च पेपर्स इकट्ठा करना
  - (ग) जानकारी एकत्रित करना
  - (घ) विभिन्न उपकरण एकत्रित करना 1
- III. परिकल्पना क्या है ?
  - (क) विषय की प्रस्तावित व्याख्या
  - (ख) विद्वानों द्वारा दिया गया स्पष्टीकरण
  - (ग) शास्त्रों में दी गई जानकारी
  - (घ) अनुसंधान का परिणाम 1
- IV. अनुसंधान क्षेत्र क्या है ?
  - (क) शोधकर्ता के रहने वाला क्षेत्र
  - (ख) अनुसंधान का कार्यस्थल
  - (ग) अनुसंधान विषय से संबंधित अध्ययन
  - (घ) संगीत का अध्ययन 1

V. सुर क्या है ?

- (क) आवाज़
- (ख) संगीतमय आवाज़
- (ग) मीठी ध्वनि
- (घ) समान संगीतमय, टिकाऊ ध्वनि 1

VI. अनुसंधान का प्राथमिकता क्षेत्र क्या है ?

- (क) विषय का अध्ययन
- (ख) विषय से संबंधित शास्त्र का अध्ययन
- (ग) अनुसंधान लेख लिखना
- (घ) अनुसंधान विषय से संबंधित विशिष्ट जानकारी 1

VII. विषय के चयन की पूर्व-आवश्यकता क्या है ?

- (क) पुस्तकों की खरीद
- (ख) विषय का संपूर्ण ज्ञान
- (ग) उपकरण इकट्ठा करना
- (घ) पुस्तकालय की सदस्यता 1

VIII. _____ अवधारणा की भूमिका क्या है ?

- (क) प्रस्तावित विषय का सार
- (ख) विषय के बारे में विस्तृत लेख
- (ग) मौलिक प्रथाओं का प्रतिनिधित्व करने वाला सार विचार
- (घ) सारांश 1

IX. अनुसंधान प्रस्ताव क्या है ?

(क) प्रस्तावित गाइड

(ख) प्रस्तावित विषय

(ग) प्रस्तावित चैप्टलाइजेशन (Chaptalization)

(घ) पूर्व-सबमिशन

1

X. पूर्व-अनुसंधान क्या है ?

(क) पुस्तकें प्रकाशित करना

(ख) प्रकाशित सूचना

(ग) रिकॉर्डिंग जारी करना

(घ) स्टेज प्रदर्शन की रिकॉर्डिंग

1

XI. हस्तलेख क्या है ?

(क) मैनुअल रूप से लिखित दस्तावेज

(ख) मासिक पत्रिका

(ग) अनुसंधान पत्रिकाएं

(घ) गाइड द्वारा प्रकाशित अनुसंधान

1

XII. भारतीय संगीत क्या है ?

(क) भारत का संगीत

(ख) संगीत की भारतीय परंपरा पर आधारित संगीत

(ग) भारत के गीत

(घ) भारतीय भाषाओं पर आधारित रिकॉर्डिंग

1

XIII. शास्त्रीय संगीत क्या है ?

- (क) दस्तावेज संगीत परंपरा
- (ख) रागों का गायन
- (ग) तालों का बजाना
- (घ) कथक नृत्य का हिस्सा

1

XIV. लोक संगीत क्या है ?

- (क) लोक गायकों द्वारा इस्तेमाल किया संगीत
- (ख) जनता का संगीत
- (ग) नृत्य के लयबद्ध कदम
- (घ) बांसुरी के संगत में गायन

1

XV. फिल्म संगीत क्या है ?

- (क) एक फिल्म के लोकगीत
- (ख) फिल्मों में पृष्ठभूमि संगीत के लिए इस्तेमाल किया संगीत
- (ग) संगीत के लिए प्रयोग किए गए संगीत उपकरण
- (घ) विभिन्न फिल्मों में इस्तेमाल की संगीत रचना

1

XVI. गायन क्या है ?

- (क) गायन
- (ख) नृत्य के साथ गायन
- (ग) एक गायक के साथ नृत्य करना
- (घ) एक संगीत शो के लिए गायन

1

XVII. शैली क्या है ?

- (क) विशिष्ट प्रदर्शन
- (ख) प्रदर्शन का प्रारूप
- (ग) स्टाइल
- (घ) आधुनिक शैली

1

XVIII. सूफी संगीत क्या है ?

- (क) दरगाह में प्रस्तुत किया जा रहा संगीत
- (ख) संतों के गीत
- (ग) सूफी संतों द्वारा अनुसरण की संगीत परंपरा
- (घ) हरमन सूफी के गीत

XIX. स्वर साधना क्या है ?

- (क) आवाज़ संस्कृति
- (ख) तीन आक्टव (Octaves) में गायन
- (ग) सुबह का रियाज़
- (घ) सही स्वर पाने के लिए तकनीक

1

XX. योग क्या है ?

- (क) शारीरिक हलचलें
- (ख) एक्सरसाइज (Exercie)
- (ग) शारीरिक और ध्यानात्मक आध्यात्मिक अभ्यास
- (घ) एक्रोबैटिक (Acrobatic)

1

2. अनुसंधान को परिभाषित कीजिए तथा संगीत में अनुसंधान के विषयक्षेत्र की चर्चा कीजिए।

20

3. हिन्दुस्तानी शास्त्रीय गायन संगीत के संदर्भ-सहित अनुसंधान के विषय का चयन कैसे होता है ? 20
4. सारांश तैयार करने के विभिन्न चरणों की चर्चा कीजिए। 20
5. फिल्मों में शास्त्रीय संगीत की भूमिका का मूल्यांकन करो। 20
6. स्वर साधना तथा आवाज़ संस्कृति के मध्य क्या अंतर है ? 20
7. योगा गायन संगीत से कैसे संबंधित है ? 20
8. सूफी संगीत के विभिन्न गायन रूपों के बारे में आप क्या जानते हो ? 20

a2zpapers.com